

Béres-Deák Rita. *Queer Families in Hungary. Same-Sex Couples, Families of Origin, and Kinship*. Basingstoke: Palgrave MacMillan, 2020. 294 oldal. ISBN 978-3-030-16318-1 ISBN 978-3-030-16319-8 (e-book).

Béres-Deák Rita könyve a heteronormatív családmodellen alapuló magyar társadalom tükrében mélyreható vizsgálatot végez az azonos nemű párok és családtagjaik életéről. A szerző kulturális antropológus és fordító, akinek kutatási érdeklődése a magyarországi LMBTQ-közösségeket érintő problémák és érdekképviselőik. Emellett Béres-Deák Rita több szervezet és közösség, többek között Meleg Körn, a Keshergay Zsidó Leszbikus és Gay Csoport, s a Vándormások melegbarát túracsoport, s a Háttér Társaság tagja, valamint a Labrisz Egyesület egyik alapító tagja és munkatársa, s óraadóként vesz részt a Melegség és Megismerés programban. A magyarországi melegekért folytatott munkásságáért 2011-ben LIFT-díjat kapott.

E könyv egy megközelítőleg tíz éven át tartó kutatómunka gyümölcse, amely során a szerzőnek alkalmat nyílhatott bekapcsolódni a társadalmi nemeket kardinális jelleggel érintő társadalmi és politikai párbeszédbe. E kutatás egyik fő állomása a Háttér Társaság által „LMBTQI a gyerekem!” címmel 2018. június 9-én szervezett kétéves programsorozat, amelynek keretein belül félévente egész napos események során lehetőség nyílt LMBTQ-fiatalok és szüleik közötti találkozásra és tapasztalatcserére, hangsúlyt fektetve a családon belüli elfogadás és megismerés folyamataira. A könyv felbecsülhetetlen erénye, hogy a kutatáshoz feltárt egyéni sorsokon keresztül nem pusztán jelentést ad arról, hogy a heteroszexista társadalmi és politikai diskurzusok és gyakorlatok hogyan befolyásolják a nemheteroszexuális emberek és családtagjaik kapcsolatait. Az itt bemutatott, etnográfiai interjúkon alapuló élettörténetek és vizsgálódások egyedülálló kalauzként szolgálnak az identitásukat különféle módon megélő azonos neműek és hozzátartozók számára, amelynek segítségével eligazodhatnak a „család” fogalmát kisajátító konzervatív ideológia LMBTQ-emberekkel kapcsolatos attitűdjében, a rokonság többségi diskurzusaiban, valamint a láthatóság formáiban és családi viszonyokra gyakorolt hatásában.

A kötet második fejezete a család mítoszának jobboldali populista narratíváit felszámolva beszél azokról a körülményekről, amelyek az államszocializmus során, továbbá a rendszerváltást követő években a heteroszexuális családi struktúrákat fenntartották. E fejezetben a szerző szembehelyezkedik a ma leginkább népszerű meglátásokkal, amelyek a „hagyományos” családot a keleti blokk országában a nyugati modellekhez

képest sokkal összetartóbb egységként, valamint az elnyomó karhatalommal szemben gyakorolt ellenállás fészkeiként jellemzik. Béres-Deák ezen értelmezésekkel szemben a politikai, társadalmi és gazdasági körülmények, többek között a szovjet karhatalmi nyomás, a gazdasági hiány, valamint az ideális szocialista állampolgár eszmeiségének szexualitásra és a családi struktúrákra való hatására hívja fel az olvasó figyelmét. A fejezet egyik fő állítása, hogy a magyar nemzetet összetartó és törvényesítő, reprodukción alapuló heteroszexuális polgári család fogalma ugyan hivatalosan csupán 2011-ben került alkotmányba, ennek gyökerei az államszocializmus diskurzusában és gyakorlataiban lelhetők fel. Miközben a szerző tisztán megvilágítja a folyamat különböző állomásait, éles párhuzamokat derít fel a jobboldali populista diskurzus és az államszocializmus heteroszexuális család-modelljei között, amelyek színterén a nemnormatív identitások láthatatlan szellemként voltak jelen.

A harmadik fejezet a rokonság fogalmának mibenlétét, illetve a szivárványcsaládok és a kortárs szaporodási technológia „hagyományos” családmodellre való hatásait vizsgálja. A főleg on- és offline diskurzusokon alapuló empirikus háttér a neoliberais és a nacionalista család-ideálra tett hatásokat veti górcső alá. A szerző e részben hangsúlyozza: az azonos nemű párok felismerik és becsülik a család eszméjét, bár a politikai és társadalmi nevelkedésük és világnézetük okán tisztában vannak azzal, hogy saját rokonsági formáik szöges ellentétben vannak a normákkal szemben, s a család társadalmi közegébe való beilleszkedés érdekében hozzák meg döntéseiket. Ebből következően mind a nemheteroszexuális gyermekek, mint pedig szüleik és más családtagjaik számára domináns narratívává alakul az elgondolás, hogy gyermekük láthatóságával a környezet megbélyegzettjeivé válnak. Béres-Deák interjúi kimutatják, hogy egyrészt e félelem mind az LMBTQ-emberek előbújását, mind pedig a szülők részéről történő segítségkérést és tapasztalatokra való nyitottságot jelentős mértékben meggátolja.

Főként ez utóbbi körülményt járja körbe a kötet negyedik, „coming-outtal” foglalkozó fejezete. A felvállalás és az elfojtás dichotómiáit felszámolva a szerző arra a következtetésre jut, hogy e két fogalom között főként a magyar/kelet-európai kontextusban egyenes kapcsolat áll fenn, amennyiben figyelembe vesszük a hozzájuk kötődő társadalmi és kulturális gyakorlatok sokszínűségeit. Ezek megfelelő keretbe helyezésével lehetőség nyílik feltárni azokat a különböző mechanizmusokat és értékeket, amelyek mentén a család egysége fennáll. Az „önrendelkezés” és az „intim állampolgárság” fogalmainak alkalmazásával a szerző megbontja az általános vélekedést, mely szerint míg minden LMBTQ-embernek személyes igénye van „coming-outolni” családtagjaik előtt, minden család igyekszik a heteroszexuális kötelék látszatát a nemnormatív szexualitás elhallgattatásával

fenntartani. Ennek megfelelően az intim állampolgárság fogalma a nemzet társadalmi egységéhez tartozást konstruáló társadalmi nemek, a család, a szexualitás és a reprodukció szintjén körülhatárolható polgári tapasztalatokat, többek között a reprodukív jogokat, a családpolitikát és az ehhez kapcsolódó, azonos neműekkel szemben hozott törvényalkotásokat és szemléleteket foglalja magában. A szerző meglehetősen széles skálán problematizálja, hogy a nemzeti/családi egységbe tartozás miként határozza meg az azonos neműek önvállalását és kapcsolataikat.

Az ötödik fejezet az azonos nemű párokat is magába foglaló mindennapi családi gyakorlatokat tárgyalja. Carol Stack és Linda M. Burton „kinscript” terminusa, mely a családot a fennmaradás érdekében létrejött „kin-work,” a családokon belüli átmenetek idő- és térbeli elrendezését képező „kin-time,” valamint a családtagok között megosztott feladatokat jelölő „kin-scription” tartományain belül szerveződő ideológiákat, normákat és viselkedési mintákat képviseli, a szerző számára lehetőséget biztosít feltérképezni a nemheteroszexuális emberek és családjaik között a nemi szerepekkel szemben támasztott elvárások következtében fennálló problémákat. E fejezetben Béres tovább fejtegeti az előző fejezetekben már tárgyalt befogadás és kizárás fogalmaival kapcsolatos megfigyeléseit, hozzátéve, hogy ha a heteroszexuális családok és a nemheteroszexuális családtagjaik között ma Magyarországon szóba is kerülhet bármely kölcsönös támogatás, ez pusztán a túlélés kényszere miatt történhet így. Stack és Burton definíciója alapján Béres számba veszi azokat a vizsgált eseteket, amikor az integráció csupán részlegesen valósulhatott meg, nem kis mértékben, mert bizonyos nemheteroszexuális párkapcsolatban élők a velük szemben támasztott nemi elvárások miatt maguk korlátozták azt, s mert a családok részéről a befogadással kapcsolatos eltérő hozzáállás egymástól eltérő konfliktusok forrásaivá váltak.

A könyv hatodik fejezete a „szövetség” fogalmán keresztül relativizálja a heteroszexuális családi többség viszonyát nemheteroszexuális tagjaihoz. E rész kiinduló állítása, hogy bizonyos megfigyelések szerint a konzervatív családi egység látszatát fenntartó szövetséges családtagok általában egy patronáló tolerancia köntöse alatt igyekeznek csendben tartani nemheteroszexuális rokonaikat. A szerző szerint azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni a körülményt, hogy e családoknak egy olyan rendszerrel szemben kell helytállniuk, amely nem pusztán elfojtja az azonos neműek szexualitását, hanem áthatolhatatlan falakat emel a heteroszexuális rokonság és az LMBTQ-emberek közé, ezáltal élből elutasítva a nemheteroszexuális családi formákat, és kivette magából az azonos nemű családtagjaik által „megfertőzött” heteroszexuálisokat is. Ennek tükrében a szerző aprólékosan szemügyre veszi, hogy heteroszexuális családtagok milyen módon válhatnak az LMBTQ-

rokonaik szövetségeseivé. Béres meglátásában Magyarországon a fogadott rokonság lehetősége meglehetősen kevésbé bejáratott a középosztálybeli fehér heteroszexuális közösségekben, így e családok sokkal nyitottabbak lehetnek arra, hogy a hagyományoktól eltérő családi formákat, mint például a szivárványcsaládok működését beépítsék a szélesebb rokoni kötelékek mechanizmusába. Ennek megfelelően a választott rokonság hálózatában a szövetségeseknek alapvető szerepük van, hiszen saját, biológiai családjuk által szerzett tapasztalataik által sokkal befogadóbbak fogadott rokonaikkal szemben.

A könyv záró fejezete visszatér a korábban vizsgált elméleti keretekhez, többek között a heteroszexuális család mítoszához. Béres szerint nem pusztán a nemheteroszexuálisok válnak pusztán részben intim állampolgárokká a mai Magyarország társadalmi és politikai kontextusában, de azok a családtagok is, amelyek a konzervatív diskurzussal szemben igyekeznek kiállni azonos nemű rokonaikért, s ezért élesen szembeszállnak az állam által propagált normával. A rokoni kötelékeken belül létező azonos nemű párok potenciális stigmát jelentenek az egész család számára, s hogy ezt kivédjék, a családtagok gyakran választják az elhallgat(tat)ás stratégiáját, korlátok közé szorítva nemheteroszexuális rokonaikat. Továbbá, a család érdekét maguk előtt tartó nemheteroszexuálisok olykor önként vállalják a hallgatást, így garantálva a heteroszexuális családi mítosz fennmaradását. Ennek egyik elsőrendű oka, hogy a heteroszexuális családi modellek szerint felnövekvő nemheteroszexuálisok későbbi döntéseiket a neveltetésük során sajátta tett értékek szerint hozzák, s így a nemheteroszexuális családok gyakorlatai elválaszthatatlanok a származásuk szerinti családi modellektől. A szerző meglátása szerint ugyanakkor e körülmények ellenére a család már nemheteroszexuális tagjainak következtében „queerré” válik, amely a stigmatizáltságuk okán a láthatóság, a jogok, az elismerés és az általános társadalmi egységbe való teljes körű integráció szintjén aláaknázza intim állampolgárságukat.

Következésképpen a szerző élesen bírálja a nyugati tudományos és aktivista nézeteket, s kimondja, hogy a közép-kelet-európai LMBTQ-mozgalmak kritikái helyett sokkal tanácsosabb lenne szemügyre venni azt a konzervatív diskurzust, amely a társadalmat homogén masszába igyekszik foglalni, s amelynek normáival szemben való bármely fokú ellenállás felbecsülhetetlen károkat okozhat az egyén és hozzátartozói számára. A kötet konklúziója ennek megfelelően, hogy a rokoni kapcsolatok kimerítő tárgyalása az első fontos lépés a nemheteroszexuálisok és családtagjaik közötti kapcsolati dinamikák feltárásában. Ezen elemzések azt az általános konzekvenciát hordozzák magukban, hogy bizonyos diskurzusok és gyakorlatok – így a főként diszfunkcionális családokban előforduló konfliktusok, titkolózások

vagy rokoni kapcsolatok megszakítása – tekintetében nem fedezhetők fel nagyobb különbségek az LMBTQ-emberek és családjaik, valamint a tisztán heteroszexuális családformák között. Ennek felismerése a szerző szerint kulcs lehet európai társadalmaink kezében a diverzitáson nyugvó családi formák és kötelékek megértésében és befogadásában.

E szempontokat figyelembe véve kijelenthető, hogy Béres-Deák Rita könyve egy jól átgondolt, kiforrott és meglátásaiban teljességgel tiszta munka, amely eseteírásaival pontosan tükrözi a mai Magyarországon élő LMBTQ-emberek és hozzátartozóik által megélt kihívásokat és küzdelmeket. A szerző kutatásának fontosságát jelzi, hogy a jobboldali populista propaganda narratíváival szemben, amely a melegséget a szexualitás szintjére redukálva démonizálja az LMBTQ-embereket, ezáltal tartva fenn a heteroszexuális egységen alapuló társadalom mítoszát, jelen munka bőséges forrásanyagot biztosít az azonos neműek és rokonaik számára. Ezáltal e kötet az antropológiai módszerességgel feltárt esettanulmányokon keresztül komplex hálóba fogja a különböző történetek mögött rejlő történelmi, társadalmi és politikai összefüggéseket, a személyes hang és a tudományos magyarázat összehangolásával kitaposva az utat azok számára, akik mindennapjaikban hasonló próbatételeken mennek keresztül.

*Szőke Dávid
Szegedi Tudományegyetem*